

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

УДК 336.717.1

Т.В. Хайлова,
канд. наук з державного управління, доцент,
А.С. Кувшинчікова,
студентка факультету права
Донецький юридичний інститут МВС України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Досліджено економічну сутність категорії безготівкових розрахунків, визначено їх роль у сучасній економіці України. Проаналізовано переваги та недоліки безготівкової форми розрахунків, а також наведено шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: економічна сутність, безготівкові розрахунки, законодавство, фінансова система, грошовий оборот.

Стан сучасної економіки України супроводжується деформаціями системи розрахункових відносин. Безготівкова форма розрахунків має велику значимість для стабільного розвитку економіки нашої держави. Тому важливого значення набуває здійснення і вдосконалення ефективного механізму безготівкового грошового обороту в Україні.

Актуальність даної теми полягає в тому, що в сучасних умовах достатньо широко використовуються безготівкові розрахунки, вони показали себе як ефективні та дуже зручні. Частина європейських держав вже встановили деякі правила відносно цього, а саме граничні суми готівкових розрахунків, тому і Україна з цього питання підтримує міжнародний досвід розвинутих держав.

Широкому застосуванню даної форми розрахунків сприяє зацікавленість держави, зокрема, для забезпечення контролю в оподаткуванні суб'єктів господарської діяльності. Безготівкові розрахунки є однією з основних форм взаємодії між покупцями продукції, виробниками і поставальниками. Використання такої форми розрахунків економить час, який використовують клієнти для доступу до своїх вкладів, а також призводить до скорочення поточних витрат і стабілізує рух грошових коштів.

На сучасному етапі життя фінансової систе-

ми України досить часто проявляються деякі проблеми подальшого розвитку системи безготівкових розрахунків, наприклад, такі, як: значний рівень тінізації економіки, недовіра населення відносно банківської системи, недорозвиненість до функціонального механізму системи безготівкових розрахунків, розрахунки товаровиробників з покупцями за межами банків у формі готівкового розрахунку з метою приховування доходів від податкових органів.

Україна на сучасному етапі має всі можливості для того, щоб робити значні зрушення для вдосконалення системи безготівкових розрахунків, тому що від стану безготівкової форми розрахунків залежить стан грошового ціноутворення, фінансовий стан підприємств і банківських установ, кредитні відносини, і як підсумок, соціальний стан населення. Тому дослідження сутності, завдань, ролі і шляхів вдосконалення безготівкової форми розрахунків в сучасній економіці України є дуже актуальною темою.

Проблеми з приводу розрахункових відносин вже досліджувалося такими вченими, як І. Безклубий [1, с. 19], В. Белов [2, с. 157], Л. Єфімова [3, с. 39], Л. Новосьолова [4, с. 17], О. Подцерковний [5, с. 246–248] та ін. Зазначені автори звертали увагу на сутність розрахункових правовідносин, їх загальну правову характеристику, а також

© Т.В. Хайлова, А.С. Кувшинчікова, 2014

особливості правового регулювання безготівкової форми розрахунків. Втім невирішеними залишаються окремі питання вдосконалення правового регулювання безготівкових розрахунків у контексті сучасних ринкових перетворень.

Мета статті полягає у визначенні економічної сутності безготівкових розрахунків та їх ролі в сучасній економіці України, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення існуючої системи безготівкових розрахунків.

У наш час є дуже активним розвиток економічних відносин, й завдяки цьому йде стрімке зростання нових банківських технологій у сфері безготівкових розрахунків. Детальне поняття безготівкових розрахунків наведено в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, відповідно до якої безготівкові розрахунки являють собою перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [6, с. 908].

На сьогоднішній день є економічно доцільним розглядати проблемні питання безготівкової форми розрахунків, їх переваги та недоліки у порівнянні з розрахунками готівкою, і це викликає значний інтерес до розрахункових правовідносин, які здійснюються безготівковим способом. І тому наша держава повинна вдосконалювати цю форму розрахунків, одночасно впливати на неї, і виробляти певні методики щодо вдосконалення системи безготівкових розрахунків, із приводу цього 1 вересня 2013 р. набула чинності постанова Національного банку України від 6 червня 2013 р. № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою», зареєстрована в Міністерстві юстиції України 2 липня 2013 р. за № 1109/23641.

Правління Національного банку України постановило: «1. Установити граничну суму розрахунків готівкою: підприємств (підприємців) між собою протягом одного дня в розмірі 10 000 грн; фізичної особи з підприємством (підприємцем) протягом одного дня за товари (роботи, послуги) у розмірі 150 000 грн.; фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі 150 000 грн. 2. Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки на суму, яка перевищує 150 000 грн, шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок, внесення та/або перерахування коштів на поточні рахунки (у тому числі на депозит нотаріуса на окремий поточний

рахунок у національній валюті)» [7]. Іншими словами, всі покупки дорожчі 150 000 грн мають проходити тільки через банк: поточний рахунок, депозит, картку. Тобто гроші можна переказати з поточного рахунку покупця на поточний рахунок продавця, у тому числі за допомогою платіжної картки, або внести через касу банку на користь продавця. Розрахунки за участю нотаріуса можуть проводитися через його депозитний рахунок з подальшим перерахуванням на рахунок одержувача.

Як зазначила заступник Голови Національного банку України В. Ричаківська: «Основною метою впровадження обмежень на розрахунки готівкою є збільшення обсягів безготівкових розрахунків залучення додаткових ресурсів для кредитування економіки. Сподіваємось, що впровадження обмежень на готівкові розрахунки збільшить надходження фінансових ресурсів суб'єктів національної економіки в банківську систему та підвищить ліквідність банків (додаткове джерело короткострокових ресурсів на суму близько 6 млрд грн), сприятиме зниженню рівня доларизації депозитів (за прогнозами – на 0,5 відсоткового пункту) та розвитку зростання безготівкових розрахунків фізичних осіб (до 5% за рік)» [8, с. 1].

Іншими словами, основною метою Національного банку України є зниження обсягу готівки в економіці та більший вплив на весь безготівковий грошовий оборот, відтак, завдяки безготівковим розрахункам здійснюється концентрація грошових коштів в банках, а тимчасово вільні кошти є одним із джерел кредитування.

Також слід погодитися з висловлюванням директора гендепартаменту грошово-кредитної політики НБУ О. Щербакової з приводу того, що до всіх процесів слід йти еволюційним шляхом. Історично у нас так існує дуже висока частка розрахунків у готівковій формі розрахунку. Головним завданням є пояснити механізм і зрозуміти, як він працює. Не можна швидко відрубати і сказати, що робимо тепер тільки так. У нас немає відповідної на те культури (безготівкових розрахунків). Потрібно спочатку створити культуру, а потім рухати вже цей «продукт» далі [8, с. 1].

Кожна з форм безготівкових розрахунків має свої переваги і недоліки. Безготівкові розрахунки мають ряд переваг, це, по-перше, те, що у сфері безготівкових розрахунків гроші рухаються за рахунками в банках, не виходячи за межі банківської системи, і це дає можливість органам державного управління та банкам контролювати і впливати на економічні відносини

відповідних суб'єктів, і це можна розглядати як позитивну тенденцію даної форми розрахунків, тому що вона забезпечить повноту сплати податків та інших платежів, крім того, будуть певні правові гарантії, які будуть забезпечувати взаємовідносини суб'єктів безготівкових розрахунків. Наприклад, якщо брати до уваги підприємство, то банк повинен гарантувати право підприємства безперешкодно розпоряджатися своїми коштами, а до гарантій прав власника належить те, що банк не може його обмежити у праві розпорядження своїм рахунком. Крім того, це буде сприяти вдосконаленню економічного стану суб'єктів господарювання, прискоренню обігу грошових коштів, забезпеченню в максимально короткий час грошової компенсації виробникам, які є власниками поставленої продукції, прискоренню міжгосподарських розрахунків, які є важливими як з мікро-, так із макроекономічної точок зору. По-друге, сам по собі механізм здійснення безготівкових платежів включає в себе заходи контролю з боку банків-учасників платежу шляхом ведення і збереження докладної документації про проведення розрахунків. Операції з готівкою подібному контролю не піддаються і тому дають злочинцям більше можливості для легалізації [9, с. 28].

У загальносвітовому масштабі тіньова економіка становить 5–12% ВВП у Словачкій Республіці, Польщі, Чеській Республіці, Естонії, в Узбекистані – 5 – 13, Біларусі – 19,3, Казахстані – 34,3 і в Росії – 41,6%. З початку 1960-х років тіньовий сектор економіки колишнього Радянського Союзу зріс у 30 разів, і навіть за зниженими оцінками досяг 20% національного доходу. Кількість підпільних мільйонерів, що нажили за цей час багатство явно злочинним шляхом, зростає із 100 до 150 тис. осіб [10, с. 80].

Тому встановлені обмеження обігу готівки повинні завдати удар по «тіньовій» економіці та корупції нашої держави, крім цього це сприятиме забезпеченню повноти сплати податків та інших платежів, що позитивно вплине на бюджетну систему нашої держави.

О. Подцерковний зазначає, що зростання готівкової маси в обігу призводить до знецінювання грошової одиниці, посилення інфляційних процесів, розбалансованості споживчого ринку і зниження рівня життя населення, утворення умов для приховування прибутків, що підлягають оподаткуванню, розширення незаконних валютних операцій. Готівковий обіг не дозволяє державі належним чином контролювати такі сфери відносин, як правильність нарахування і сплати податків, витрати бюджетних коштів, макроеко-

номічні й інші показники (для підтримки платоспроможності держави), валютні операції (для підтримки національної грошової одиниці), режим витрачання коштів суб'єктами господарювання (для забезпечення юридичних майнових санкцій). Тому організуючий вплив на розрахунки готівкою, нарівні зі створенням можливостей для контролю над розрахунками готівкою й удосконалюванням власних ціннісних властивостей готівкового обігу, повинен містити елементи його дезорганізації в бік збільшення маси безготівкових розрахунків [11, с. 70].

По-третє, таке введення законодавством ліміту у 150 000 грн буде сприяти збільшенню ВВП, зменшенню доларизації економіки, також такі обмеження розрахунків готівкою завдадуть великого удару по корупції, в першу чергу по контрабанді та зарплаті в конвертах.

Як зазначає М. Рибченко стосовно збільшення частки безготівкових коштів на рахунках у банках, то, на його думку, це безумовно позитивно вплине на банківську систему. Проте він робить увагу на тому, що в Україні ліміти на проведення готівкових операцій – це не той інструмент, який дозволить підвищити фінансову грамотність населення і стане двигуном розвитку платіжних технологій. Швидше, навпаки, дію, як відомо, породжує протидія. Споживачі фінансових послуг можуть вважати, що, змушуючи їх до безготівкових розрахунків, держава намагається порахувати їхні власні гроші й дізнатися, на що вони їх витрачають. Доцільніше було б мотивувати підприємства до безготівкових розрахунків через, скажімо, надання податкових пільг на суму таких розрахунків. Таким чином можна досягти самомотивації розвитку платіжного простору [12, с. 61].

Одним зі способів боротьби з відмиванням злочинних доходів в Україні вбачається зміна структури платіжної системи країни шляхом збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків. Особливість української фінансової системи в тому, що в обігу знаходиться надмірно велика кількість готівки. Цей факт говорить як про недостатнє використання системи безготівкових платежів, так і про наявність розвиненого тіньового сектора. Збільшення загальної кількості безготівкових розрахунків у країні буде сприяти скороченню неконтрольованої готівкової грошової маси, що знаходиться в обігу [9, с. 30].

Доцільно зазначає президент Українського аналітичного центру О. Охріменко з приводу того, що, коли кажуть про країни Західної Європи стосовно того, що у них низькі ставки по кредитах, то всі забувають, що це через те, що там дуже мало розрахунків готівкою.

Проте слід зазначити, що не варто покладатися на те, що обмеження готівкових розрахунків саме по собі може сприяти зниженню рівня корупції та детінізації економіки України. Ці негативні явища потрібно викоринювати комплексно, а не тільки за допомогою даної форми розрахунків.

Окрім вищезазначених позитивних характеристик даної форми розрахунків, існує ряд значних проблем, які потребують негайного вирішення. Це, насамперед, недосконала нормативно-правова база, недостатність інфраструктури, висока собівартість операцій тощо. Так як безготівковий обіг досить вигідно застосовувати в державних цілях, то такі його недоліки необхідно усунути якнайшвидше. Адже саме використання готівки у багатьох галузях економіки є сприяючим фактором дедалі більшого розширення тінізації економіки, що є негативним проявом взагалі. Крім того, НБУ має подбати про те, щоб використання безготівкових форм розрахунків було фінансово вигідним для населення та установ, які займаються продажем товарів і наданням послуг [13, с. 1]. З цього приводу В. Ричаківська зацентрувала увагу на питанні розміру комісії, що встановлюватиметься банками за проведення операції з переказу коштів й відкриття рахунків: «Хоча банки самостійно встановлюють процентні ставки та комісійну винагороду за надані послуги, Національний банк України звернувся до банків із проханням опрацювати можливість оптимізації структури доходів і недопущення додаткового фінансового навантаження на фізичних осіб у частині сплати сум комісійної винагороди банку за переказ коштів. І ми сподіваємося на розуміння та підтримку з боку банківської спільноти» [8, с.1].

Отже, іншими словами, виконуючи новаторську постанову НБУ, покупець і продавець понесуть додаткові витрати, серед яких може бути і відкриття рахунку в банку, і вже вищезазначена оплата комісії за банківський переказ, і це зробить дорожчим загальну суму угоди. Проте при дорогих покупках навіть оплата клієнтами певних комісій – це вторинне питання в порівнянні з гарантією безпеки розрахунків, тому витрачений відсоток коштів, сплачений за комісію банку, треба розцінювати як страхову премію за безпеку ваших коштів, які б ви натомість мали взяти з собою для оплати товару.

Крім того, серед ймовірних ризиків для населення від встановлення граничних сум готівкових розрахунків, зокрема, можна виокремити подорожчання нерухомості на декілька відсотків через необхідність оплати комісії за переведення коштів з одного рахунку на інший і зняття коштів

продавцем. Авжеж, швидше за все, продавці ці витрати перекладуть саме на покупців.

Отже, на даному етапі Україна потребує значних структурних зрушень у напрямі вдосконалення системи безготівкових розрахунків, що надасть змогу державі контролювати систему грошових потоків і виводити грошові кошти з тіні. Базуючись на вищезазначеному, основними шляхами вдосконалення проблем розвитку безготівкового грошового обороту є:

На рівні держави: 1) зробити певні важливі законодавчі нововведення для вдосконалення законодавчої бази щодо регламента системи безготівкових розрахунків, що досить часто неможливо через відсутність політичної волі; 2) забезпечення обов'язкового взаємозв'язку безготівкового та реального товарного обороту; 3) створення дієвої системи контролю за здійсненням безготівкових операцій і оформленням розрахункових документів; 4) побудувати Єдину національну систему банківських карток з урахуванням досвіду платіжної системи Європейських країн із запровадженням її в Україні. Нова система повинна сприяти збільшенню обсягів безготівкових розрахунків в Україні, акумулюванню фінансових ресурсів на території України; 5) створити заходи з організації електронної торгівлі в Україні, а саме, розробка та формування правової бази з проведення торговельних операцій з використанням Інтернету; 6) здійснювати постійний пошук нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які б дозволяли на економічній основі подолати кризові явища і процеси у грошовій сфері.

На рівні банківських установ: 1) заохочення клієнтів і надання переваг у використанні безготівкових розрахунків, тому що на даний час населення вважає за краще тримати заощадження не в банківських установах і платити готівкою. Необхідно взяти за основу стандарти європейських країн і створити відповідні правові механізми, які підвищать рівень безготівкових розрахунків, забезпечивши належний рівень їх надійності в Україні; 2) гарантування безпеки при здійсненні безготівкових операцій; 3) закріпити в Міністерстві юстиції функцію контролера за нотаріусами, тобто вони мають відслідковувати дотримання готівкового ліміту при підписанні тих чи інших угод про купівлю-продаж.

Реалізація вищезазначених заходів призведе до вдосконалювання системи безготівкових розрахунків, збільшить попит, забезпечить зростання обсягу готівки в обігу, і це дасть змогу легалізувати та вивести з обороту значні суми коштів. Щодо суб'єктів підприємництва, то дані кроки

модернізації забезпечать контроль за всіма господарськими операціями контрагентів і зведуть до мінімуму можливість приховування доходів і витрат від податкових органів. Щодо населення, то зберігання грошових заощаджень у банку і проведення безготівкових розрахунків нададуть змогу грошовим коштам працювати саме на економіку країни, а перерахування заробітної плати на банківські рахунки усуне таку проблему, як «зарплата в конвертах».

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що ініціатива НБУ не є новацією, багато хто з європейських держав уже встановили граничні суми готівкових розрахунків, інші країни ще тільки планують запровадити такі норми, тож рішення Національного банку України з цього питання повністю відповідає міжнародному досвіду.

Такий крок регулятора спрямований, у першу чергу, на збільшення обсягу безготівкових форм розрахунків, прозорість операцій купівлі-продажу стосовно податкового законодавства, детінізацію економіки. Для банківської системи такий крок НБУ, безумовно, підвищить частку безготівкових розрахунків, оскільки покупці повинні будуть використовувати свої карткові рахунки або здійснювати розрахунки з поточних рахунків.

Також збільшиться дохідність банків від комісій. Проте, наскільки таке рішення може підвищити частку безготівкових розрахунків, можна буде говорити після певного проміжку часу, проте запровадження обмежень на суму готівкових операцій однозначно має поліпшити ліквідність банківської системи у випадку, якщо будуть забезпечені адекватні заходи за контролем виконання вимоги. Але перший час хтось буде відчувати незручність від такої форми розрахунку, тому що одна справа Європа, інша – ми, але, якщо дана система розрахунку буде вдосконалюватися, то наше країна в цілому зрозуміє, наскільки це зручно всім.

Стабільність фінансової системи країни і національної економіки безпосередньо пов'язана зі стабільністю розрахункової системи, тобто з наявністю надійного механізму платежів, що дозволяють безперервно здійснювати розрахункові операції, тому вдосконалення безготівкових розрахунків й подолання усіх негативних моментів у цій сфері – це великий крок на шляху до детінізації економіки, який забезпечить стабільність фінансової системи держави і сприятиме зростанню економічного потенціалу підприємств.

Список використаних джерел

1. Безклубий І. Поняття безготівкових розрахункових відносин / І. Безклубий, О. Пафик // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 1. – С. 19–21.
2. Белов В.А. Денежные обязательства / В.А. Белов. – М: АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 237 с.
3. Ефимова Л.Г. Правовые проблемы безналичных денег / Л.Г. Ефимова // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 39–49.
4. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам / Л.А. Новоселова. – М.: Статут, 2003. – 192 с.
5. Подцерковный О.П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине: монография / О.П. Подцерковный. – Одесса: Студия «Негоциант», 2005. – 308 с.
6. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21 січня 2004р. № 22 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – Ст. 908.
7. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою: Постанова Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 54. – Ст. 1973.
8. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=2698813&cat_id=55838.
9. Симов'ян С.В. Розвиток системи безготівкових розрахунків як превентивна форма протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С.В. Симов'ян // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Вип. 28. – 2004. – С. 28–32.
10. Шелудько Н.М. Проблеми тіньової економіки в Україні / Н.М. Шелудько // Фінанси України. – 2002. – № 9. – С. 80–87.
11. Подцерковный О.П. Особливості організаційно-правового впливу на розрахунки готівкою в Україні / О.П. Подцерковный // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 4. – С. 69–72.
12. Рибченко М.Ф. Оптимізація системи безготівкових розрахунків / М.Ф. Рибченко // Фінанси України. – 2012. – № 13. – С. 58–64.
13. Поліщук С.В. Безготівкові розрахунки в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / С.В. Поліщук // Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1663>.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014 р.